

YOU MUST NOT FRATERNIZE WITH GERMANS AT ALL. BELGISCH-DUITSE RELATIES IN DE BELGISCHE BEZETTINGS- ZONE IN WEST-DUITSLAND, 1945-1955

- *Jan Van der Fraenen* -

In 1944 en 1945 namen Belgische eenheden deel aan de bevrijding van Europa en trokken onder geallieerd bevel Duitsland binnen. De Belgische militaire aanwezigheid op Duitse bodem was van lange duur. Aanvankelijk vormde het Belgische leger een echte bezettingsmacht met een vijandsbeeld gericht tegen Duitsland. De Koude Oorlog wijzigde dit vijandsbeeld evenwel volledig en zorgde voor een grondige shift in de Belgisch-Duitse relaties in het naoorlogse Duitsland. Hoe langer de Belgische aanwezigheid als onderdeel van de NAVO-beschermingsmacht in West-Duitsland duurde, hoe intenser en hartelijker de contacten tussen Belgen en Duitsers werden. Pas in 2002 trok de laatste Belgische militair in Duitsland de deur van een van de vele kazernes achter zich toe. Deze paper wenst een bijdrage te leveren aan de kennis van de evolutie van de verhouding en sociale relaties tussen Belgen en West-Duitsers in de Belgische bezettingszone in Duitsland van 1945 tot 1955.

I. Inleiding: sociale relaties in verschillende ruimtes in Duitsland

Toen op 8 mei 1945 Duitsland de wapens neerlegde, bleven de geallieerde troepen in Duitsland als bezettingsmacht. Duitsland werd opgedeeld in vier bezettingszones: een Amerikaanse, Britse, Franse en Sovjetzone. Ook de Belgische strijdkrachten bleven als bezettingsleger in Duitsland: ze kregen een sector toegewezen in de Britse zone.¹ Geen contact hebben met de Duitse bevolking was onmogelijk, maar de toenaderingen waren voorsnog verboden, gedoogd of erg voorzichtig. Het IJzeren Gordijn en de opdeling van Duitsland en Berlijn dompelden ook de Belgen onder in de Koude Oorlog. Het was niet langer Duitsland, maar de mogelijke dreiging van de Sovjet-Unie en haar satellietstaten die de aanwezigheid van de Belgen en andere geallieerde troepen in West-Duitsland rechtvaardigde. Als militaire partners stonden het Belgische leger en de nog jonge *Bundeswehr* vanaf 1955 zij-aan-zij in de NAVO.² Contacten tussen Belgen en Duitsers waren nu genormaliseerd en de toenaderingen zetten zich ook verder op het sociale vlak. Honderdduizenden dienstplichtigen deden hun legerdienst in Duitsland en duizenden beroepsmilitairen waren er met hun families gevestigd. Deze Belgische maatschappij in Duitsland kreeg de 'tiende provincie' als bijnaam.³ Toen in november 1989 de Berlijnse Muur viel en even later de implosie van de Sovjet-Unie een feit was, verdween voor de Belgen de noodzaak om permanent aanwezig te zijn in Duitsland. De Koude Oorlog was ten einde en België besloot zijn troepen terug te trekken. In 2002 trok de laatste eenheid zich terug. De Belgische Strijdkrachten in Duitsland (BSD) hielden op te bestaan. De Belgische aanwezigheid was stevig verweven met het Duitse maatschappelijk bestel. Partnerschappen waren geëvolueerd naar goede verstandhoudin-

gen en in sommige gevallen naar hechte gemeenschappen. Het abrupte einde van de Koude Oorlog en de fysieke terugtrekking van de Belgische troepen maakten in veel gevallen een einde aan de Belgisch-Duitse gemeenschappen.

De studie van de militaire bezetting van het naoorlogse Duitsland kent een lange geschiedenis en zit ook nu nog in de lift. België bleef wel tot vrij recent nog afwezig in veel studies. Het werk van Giles MacDonogh uit 2007 lijkt de Belgische aanwezigheid in Duitsland niet op te merken binnen de Britse bezettingszone. Integendeel, in zijn *After the Reich, The Brutal History of the Allied Occupation* heeft MacDonogh het enkel over de onmenselijke omstandigheden van het krijgsgevangenkamp voor de Duitse gevangenen nabij Bergen.⁴ Van een Belgische zone of Belgische aanwezigheid in Duitsland is geen sprake in zijn volumineus werk. België had evenwel geen politieke functie als bezettingsmacht in Duitsland en bleef daarom in veel facetten ondergeschikt aan haar bondgenoot Groot-Brittannië. Wellicht blijft de Belgische aanwezigheid daarom wat onder de radar. Het werk van Camilo Erlichman en Christopher Knowles gaat een stuk verder. Zij proberen in hun studie dieper in te gaan op drie andere facetten van het naoorlogse Duitsland. Ze onderzoeken de impact van de bezetting op de Duitse samenleving, ze bekijken de bezettingstechnieken, sociale interacties en het dagelijkse leven en werpen ten slotte een blik op het feit dat de periode van bezetting in Duitsland wel degelijk een duidelijk afgebakende periode is in de Duitse geschiedenis en dus ook zo moet bestudeerd worden. Ze argumenteren terecht dat de bezetting van Duitsland door de Westerse grootmachten moet gezien worden als een dynamisch relatie tussen bezetter en de lokale bevolking waarbij het machtsverwicht tussen bezetter en bezette steeds verschuift en dit binnen alle vlakken van de samenleving en machtsstructuren en binnen alle aspecten van het dage-

1. CHRISTOPH BRÜLL, *Belgien im Nachkriegsdeutschland, Besatzung, Annäherung, Ausgleich (1944-1958)*, Essen, 2009, 437.
2. MARK VAN DEN WIJNGAERT, LIEVE BUELLENS (red.), *Oost West West Best, België onder de Koude Oorlog 1947-1989*, Tiel, 1997, 286.
3. Wanneer de term 'Tiende Provincie' voor het eerst gebruikt wordt staat niet vermeld in de bestaande literatuur.
4. GILES MACDONOGH, *After the Reich, The Brutal History of the Allied Occupation*, New York, 2007, 6187.

lijkse leven.⁵ Hoewel de bijdragen in hun studie heel diep ingaan op de relaties tussen bezetter en plaatselijke bevolking, is er van een Belgische aanwezigheid ook amper sprake. De Britse historica Grace Huxford specialiseerde zich in de sociale geschiedenis van de Koude Oorlog in Groot-Brittannië en focust zich op het sociale leven op de Britse militaire basissen in Duitsland met thema's zoals onder meer familiehereniging.⁶ Peter Johnston maakt in zijn studie over het alledaagse leven in de Britse zone in de marge melding van de Belgische aanwezigheid, maar gaat er niet dieper op in.⁷ Veel onderzoek is er nog niet gebeurd naar de Belgische aanwezigheid in Duitsland, noch voor het militaire luik, noch voor het sociale luik. De Belgische zone komt wel uitgebreid aan bod in *Homeward Bound? Allied Forces in the New Germany*, een studie uit 1992. Hier wordt dieper ingegaan op de verschillende belanghebbende militaire partijen in de verschillende bezettingszones in Duitsland en de gevolgen van het einde van de Koude Oorlog voor de daar nog aanwezige NAVO-troepen, een vraagstuk dat begin jaren negentig bijzonder actueel en relevant was.⁸ Walther Rotsaert publiceerde in 2007 zijn uitgebreide en bijzonder gedetailleerde onderzoek over de Belgische militaire bezetting tot 1949.⁹ Binnen ACOS-IS, section Classified Archives van het Belgische leger, werd in 2002 uitgebreid onderzoek gedaan naar het Belgische leger in Duitsland. Het is eerder een kroniek en een opsomming van data en feiten dat een wetenschappelijke studie. Het werk is niet gepubliceerd.¹⁰

Het is vooral aan Duitstalige kant dat er fundamenteel onderzoek wordt verricht. In 2020 verschenen de acta van een studiedag in het Duitse Vogelsang over *'Belgier in Deutschland'*.¹¹ Naast de studie van Christoph Brüll die heel uitgebreid onderzoek gedaan heeft naar de Belgisch-Duitse politieke verhoudingen en de economische implicaties tussen 1945 en 1955¹², is dit het belangrijkste werk over het onderwerp. In deze studie gaan enkele auteurs dieper in op bepaalde aspecten van de Belgisch-Duitse relaties in de verschillende garnizoenssteden, zoals Soest en Lüdenscheid. Jonas Springer behandelt in zijn werk dan weer de relaties tussen het Belgische leger en de Bundeswehr tijdens de Koude Oorlog.¹³ Verder is er ook nog de publicatie van journalist Jan Backx, die eerder anekdotische verhalen verzamelt over het leven in de BSD.¹⁴ Dat de Belgische aanwezigheid al wel eens vergeten wordt bewijst ook een studie uit Aken. In *Der Krieg ist aus. Politik, Alltag und Medien in Aachen*¹⁵, een begeleidende publicatie bij een tentoonstelling uit 2019, vermeldt geen enkele auteur de Belgische aanwezigheid of de rol van de Belgen in het naoorlogse Aken. Het bronnenmateriaal in België is weliswaar niet altijd gemakkelijk toegankelijk. Heel wat militair en kabinetsarchief is vooralsnog onderworpen aan bepaalde classificatiegraden, wat het bronnenonderzoek in België zeer moeilijk tot soms onmogelijk maakt.¹⁶

Dit artikel levert dieper inzicht in de kennis van de Belgisch-Duitse relaties tijdens de Belgische mili-

5. CAMILO ERLICHMAN & CHRISTOPHER KNOWLES, "Introduction; Reframing Occupation as a System of Rule", in: IDEM (ed.), *Transforming Occupation in the Western Zones of Germany, Politics, Everyday Life and Social Interactions, 1945-55*, London, 2018, 4-6.

6. Zie onder meer: GRACE HUXFORD, "There is No Icebreaker like a Tiny Child": reuniting British Military Families in Cold War Germany", in: *Contemporary European History*, 32/2, 2023, 203-220.

7. PETER JOHNSTON, *British Forces in Germany. The lived experience*, London, 2019, 192.

8. DAVID HAGLUND & OLAF MAGER (ed.), *Homeward Bound? Allied Forces in the New Germany*, New York, 1992, 312.

9. WALTHER ROTSAERT, *Belgische bezetting in Duitsland 1945- 1949. Over moeilijke bezettingsjaren*, s.l., 2007, 244.

10. HENRI MAYON & MARCEL VAN DEN RUL, *Les Forces belges en Allemagne -1944-2002. Etude Historique*, Bruxelles, 2 volumes, 2002. Deze studie is enkel raadpleegbaar in de leeszaal van de archiefdienst.

11. CHRISTOPH BRÜLL, CHRISTIAN HENRICH-FRANKE, CLAUDIA HIEPEL & GUIDO THIEMEYER (Hg.), *Belgisch-deutsch Kontakträume in Rheinland und Westfalen, 1945-1995*, Baden-Baden, 2020, 221.

12. CHRISTOPH BRÜLL, *Belgien im Nachkriegsdeutschland*, 437.

13. JONAS SPRINGER, *Die Bundeswehr und die Belgischen Streitkräfte in Deutschland: Akteure, Herausforderungen und Verflechtungsprozesse militärischer Zusammenarbeit bis 1990*, Baden-Baden, 2021, 305.

14. JAN BACKX, "Wij, BSD'ers!" *Het menselijke verhaal van onze legergemeenschap op Duitse bodem (1945-2002)*, Roeselare, 2008, 464.

15. CENTRE CHARLEMAGNE, *Der Krieg ist aus. Politik, Alltag und Medien in Aachen*, Aachen, 2019, 315.

16. Het belangrijkste bronnenmateriaal bevindt zich in Evre, Centrum voor Historische Documentatie van de Krijgsmacht, Sectie Classified Archives.

taire aanwezigheid in de Britse zone op West-Duits grondgebied tussen 1945 en 1955 aan de hand van de verschillende ruimtes waarin het Belgische leger zich begeeft en hoe deze relaties en ruimtes evolueren en zich tot elkaar verhouden. Een aanzet werd gegeven door de Duitse historica Ann-Kristin Glöckner. Zij onderscheidt in haar studie naar de sociale verhoudingen tussen Fransen en Duitsers in Franse bezettingszone drie ruimtes waarin Fransen en Duitsers interageren: de publieke ruimte zoals de straat, semipublieke ruimte zoals het café of de tram en de private ruimte zoals de woning en wat zich binnen de woning afspeelt.¹⁷ Op andere ruimtes gaat zij niet in. In dit artikel zullen drie ruimtes bestudeerd worden die nauw aansluiten bij de bestudeerde ruimtes van Glöckner. De drie gekozen ruimtes – militaire, publiek en privé – zijn het product van sociale structuren en zijn plaatsen waar sociale acties plaatsvinden.¹⁸ Ze lenen zich goed tot de studie van interacties tussen Belgen en Duitsers: ze zijn tevens duidelijk te identificeren in de aanwezige literatuur en de beschikbare archiefbronnen. Waar de bestaande literatuur de algemene evolutie van de Belgisch-Duitse relaties al dan niet zijdelings aanhaalt, gaat dit artikel dieper in op bepaalde aspecten van deze relaties binnen bepaalde ruimtes. Het is tevens een aanzet voor verder onderzoek naarmate de vooralsnog geclassificeerde bronnen in België zouden worden vrijgegeven.

Dit artikel focust vooreerst op de publieke ruimte. Deze ruimte toont hoe het leger zich identificeert in het straatbeeld en op openbare ruimtes, hoe het zich verhoudt tot de lokale bevolking en hoe het omgaat met lokale gezagsdragers. Vervolgens komt de privéruimte aan bod. De privéruimte van de militairen in Duitsland is medebepalend voor de sociale interacties met de Duitse bevolking. Het doen en laten van de Belgische militair in

Duitsland wordt immers ook door de legerleiding gereguleerd. Tot slot wordt de militaire ruimte onder de loep genomen. De militaire ruimte omvat de plaatsen die het leger zich fysiek toe-eigent in West-Duitsland. Het gaat niet alleen om kazernes en oefenterreinen, maar ook over huisvesting voor militairen en hun gezinnen. Dit zijn ruimtes die enkel en alleen voor de Belgische militaire gemeenschap zijn bedoeld. Deze fysieke toe-eigening heeft een grote impact op de verhoudingen met de Duitse bevolking.

II. Publieke ruimte: van ‘non-fraternisation’ tot ‘une certaine cordialité’

Zodra de geallieerde legers in 1945 het Duitse grondgebied binnendrongen ontstond er een geheel nieuwe situatie. De geallieerde troepen waren niet langer bevrijders, maar kwamen nu in vijandelijk gebied terecht. Waar de contacten met de bevrijde bevolking doorgaans erg hartelijk waren, was de situatie in Duitsland enigszins anders. De Britse legerleiding informeerde in maart 1945 via een omzendbrief van veldmaarschalk Montgomery dat verboderingen met Duitsers strikt verboden waren.¹⁹ *“It is too soon for you to distinguish between ‘good’ and ‘bad’ Germans (...). (...) you must keep clear of Germans, man, woman and child, unless you meet them in the course of duty. (...) You must not play games with them or share any social event with them. In short, you must not fraternize with Germans at all.”*²⁰ Op het niet naleven van deze regels stonden straffen. Meer dan een militair maakte zich schuldig aan contact met Duitsers. Het was dan ook bijzonder moeilijk om in een bezet land deze strikte regels op te volgen.²¹ Op 12 juni 1945 volgde er een tweede *Letter on Non-Fraternisation* van Montgomery. De regels moesten gehandhaafd

17. ANN-KRISTIN GLÖCKNER, “Shared Spaces: Social Encounters between French and Germans in Occupied Freiburg, 1945-55”, in: CAMILO ERLICHMAN & CHRISTOPHER KNOWLES (ed.), *Transforming Occupation*, 195-204.

18. Zie ook: MARTINA LÖW, “The Constitution of Space. The Structuration of Spaces Through the Simultaneity of Effect and Perception”, *European Journal of Social Theory*, 11/1, 2008, 25-49.

19. Zie ook: PETER JOHNSTON, *British Forces in Germany*, 26-27.

20. ‘Letter by the Commander-in-Chief on non-fraternisation’, (National Army Museum, 1998-02-30-11, 03/1945).

21. Zie als voorbeeld: WILLIAM LOYD, *Challengers and Chargers. A History of the Life Guards 1945-1992*, London, 1992, 4-5.

blijven, maar waren niet meer van toepassing op het contact met kleine kinderen. Leden van de Britse strijdkrachten in Duitsland, waaronder ook heel wat Belgen, mochten nu met kinderen spreken en er mee spelen.²² Een maand later achtte Montgomery het opnieuw opportuun om de strenge regels bij te stellen, want er was voldoende vooruitgang geboekt in de denazificatie in de Britse zone en in het verwijderen van nazi's uit machtsposities. Vanaf nu mochten er gesprekken aangeknoopt worden met volwassen Duitsers op straat en openbare plaatsen.²³ Een volgende en laatste brief kwam er op het einde van de zomer in 1945. *“The Allied Control Council has decided that the time has come to abolish all separate zonal orders on the subject of non-fraternisation with the German people, and to adopt a universal policy which will ensure uniform treatment of Germany.”* Toch bleven er nog twee maatregelen van kracht: Duitse huizen binnengaan mocht enkel voor de dienst of werk en huwen met Duitse burgers was uit den boze.²⁴ Deze laatste brief betekende niet dat de relatie tussen bezetter en bezetten nu volledig genormaliseerd kon worden. Het was slechts een eerste stap in een lang proces.

In deze periode waren zo'n 115.000 Belgen actief in de geallieerde legers. Ze stonden meestal onder bevel van het Britse of Amerikaanse leger en bevonden zich hoofdzakelijk in Duitsland. Begin augustus 1945 kwamen de Belgische militairen die zich in Amerikaanse eenheden bevonden onder Brits bevel in de Britse bezettingszone te staan.²⁵ Intussen werkten de Belgische strijdkrachten aan de heroprichting van een volwaardig eigen leger. Vanaf januari 1945 werden vrijwilligers en dienstplichtige Belgen in Noord-Ierland opgeleid en vormden zo samen met de Brigade Piron en de eenheden die al onder Brits bevel stonden de nucleus van het nieuwe Belgische leger. Dit Bel-

gische leger, bestaande uit één divisie, bereidde zich voor om een stuk van de Britse bezettingssector volledig over te nemen en werd zo de *Division belge d'Occupation*. De bezettingsdivisie groeide in maart 1946 uit tot de 1ste Legerdivisie en vanaf 1 april 1946 namen de Belgische troepen de zone van de Britse *Guards Division* over. Dit werd de *Belgian Division Area* of *Secteur divisionnaire d'occupation belge*. Met de komst van de 2de Legerdivisie werd de Belgische zone een stuk groter. Samen vormden beide divisies het 1ste Belgische Legerkorps.²⁶

Uit de Belgische soldatenbladen uit deze periode zoals *La Gazette du Soldat* bleek dat Belgische soldaten het verbod op verbroederingen ingepeperd kregen. De discipline, daarentegen liet bij de Belgische troepen op heel wat plaatsen te wensen over.²⁷ Nochtans hamerden de Britten erg op de discipline van hun troepen. Toen generaal-majoor Jean-Baptist Piron op 26 december 1946 het bevel kreeg over het 1ste Legerkorps en daarmee ook over de volledige Belgische bezettingszone, lijstte hij in zijn 1ste Dagorder zijn verwachtingen op. Een van de aspecten had te maken met de houding tegenover de Duitsers. *“Hier, in bezet-Duitschland, zijn wij de vertegenwoordigers van ons VADERLAND. We moeten hiervan volledig bewust zijn. (...) In verband hiermede, weet dat het noch door brutaliteit, noch door onrechtvaardige daden zal zijn, dat we ons gezag aan de overwonnen bevolking zullen opleggen.”*²⁸ Toch bleek het voor veel Belgische soldaten geen eenvoudige opdracht. Er heerste heel wat rancune tegenover de Duitsers in de Belgische rangen. De legerleiding was zich hier heel bewust van.

In deze periode ervoer de wereld voor het eerst de Koude Oorlog. Niet langer Duitsland was de mogelijke vijand, maar de communistische Sov-

22. 'Letter No. 2 by the Commander-in-Chief on non-fraternisation', (National Army Museum, 1996-01-30-1, 12/06/1945).

23. 'Letter No. 3 by the Commander-in-Chief on non-fraternisation', (National Army Museum, 1996-01-30-2, 14/07/1945).

24. 'Letter No. 4 by the Commander-in-Chief on non-fraternisation', (Imperial War Museum, *Private Papers*, 1861, 25/09/1945).

25. HENRI MAYON & MARCEL VAN DEN RUL, *Les Forces belges en Allemagne*.

26. *Idem*.

27. CHRISTOPH BRÜLL, *Belgien im Nachkriegsdeutschland*, 437.

28. 'Dagorder Nr. 1' (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 18/01/1947).

jet-Unie werden kwaadaardige bedoelingen toegedicht. In zijn befaamde Fulton-speech ijkte de Britse oud-premier Winston Churchill in maart 1946 het concept van het IJzeren Gordijn waarachter de Sovjet-Unie zich heer en meester leek te wanen. Een jaar later lanceerde de Amerikaanse president Truman zijn doctrine die tot doel had om de expansie van de Sovjet-Unie in te dammen. In september 1948 richtte de Belgische Eerste Minister Paul-Henri Spaak tijdens zijn toespraak voor de Algemene Raad van de Verenigde Naties tot de Sovjetdelegatie met de woorden: *“Savez-vous quelle est la base de notre politique? C’est la peur. La peur de vous, la peur de votre Gouvernement, la peur de votre politique.”*²⁹ Hiermee legde Spaak de basis voor de Belgische buitenlandse politiek binnen een West-Europees en trans-Atlantisch kader. Toch had deze turbulente periode geen bijzondere invloed op de Belgische bezetting in Duitsland. Duitsland bleef bezet en de Koude Oorlog mocht dan wel stilaan het vijandsbeeld wijzigen, de houding naar de Duitse bevolking bleef ongewijzigd.

Het Ministerie van Landsverdediging legde in augustus 1947 aan het militaire kader in het bezette Duitsland restricties op voor wat betreft het contact met de Duitse bevolking en autoriteiten. Zo mochten Duitse burgers niet worden uitgenodigd door Belgische militairen, mochten uitnodigingen niet aanvaard worden als ze niet van de Duitse autoriteiten afkomstig waren, enkel hogere officieren mochten uitnodigingen aanvaarden, als er Britse autoriteiten waren uitgenodigd was het aanvaarden van een uitnodiging wel wenselijk, en iedere uitnodiging moest eerst worden voorgelegd aan de staf van de bezettingstroepen.³⁰ Welk karakter deze ‘uitnodigingen’ dan precies hadden, werd niet gespecificeerd. Wellicht ging het om officiële bijeenkomsten met een politiek-economisch karakter op lokaal en regionaal niveau.

Zo bleef de publieke ruimte in Duitsland strikt gescheiden van de militaire ruimte. De bevelhebber van de Belgische troepen had wel enige bewegingsvrijheid voor wat betreft contacten met Duitse autoriteiten. Op 29 maart 1949 organiseerde generaal-majoor Piron een cocktailparty in zijn residentie waarop zowel geallieerde als Duitse autoriteiten uit Bonn, Keulen en Düsseldorf waren uitgenodigd. Een van de Duitse aanwezigen was Konrad Adenauer, de voorzitter van de Duitse *Parlamentarischer Rat*. Adenauer had een onderhoud met Piron waarin hij zich zorgen maakte over de Belgische territoriale aspiraties aan de Duitse westgrens. Tevens vroeg hij een onderhoud met de Belgische premier Paul-Henri Spaak.³¹ De discussies en het publieke debat over deze eventuele wijzigingen van de Duitse grens laaiden op dat moment hoog op in Duitsland, in tegenstelling tot in België waar slechts weinigen interesse hadden in gebiedsuitbreiding ten koste van Duitsland.³² Generaal Piron, die voelde dat Adenauer hiermee duidelijk de politieke ruimte betrad, hield de boot af en meldde dit zo in zijn verslag aan het kabinet van de minister van Landsverdediging.³³

Soms werd de publieke ruimte ook even ingenomen door de militairen, met een strikte scheiding tussen Belg en Duitser. Ook voor wat betreft niet-militaire activiteiten in het bezette Duitsland. Een mooi voorbeeld van het gebruik door de Belgische troepen van de publieke ruimte was de organisatie van de Ronde van het Belgische Bezettingsleger in 1948. Meer dan bij andere sporten zoals paardenwedstrijden of zwemwedstrijden die plaatsvonden op een welbepaalde locatie en meestal publiekelijk waren afgesloten voor de bevolking, namen de wielrenners wel tijdelijk een speciale plaats in de publieke ruimte. Ze toonden hiermee de aanwezigheid van de Belgische troepen in het straatbeeld. Het ging om een gesloten militaire organisatie en Duitse burgers waren uit-

29. *Discours de Paul-Henri Spaak*, website van het Centre Virtuel de la Connaissance sur l’Europe <www.cvce.eu> geconsulteerd op 20 september 2023.

30. ‘Attitude à tenir’ (ACOS-IS, *Fonds Rotsaert*, 21/08/1947).

31. ‘Contact avec des personnalités allemandes’ (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 08/04/1949).

32. CHRISTOPH BRÜLL, *Belgien im Nachkriegsdeutschland*, 192-234.

33. ‘Contact avec des personnalités allemandes’ (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 08/04/1949).

gesloten van deelname aan deze wielervedstrijd. Na vijf etappes die Delbrück, Bad Godesberg, Königswinter, Siegen en ten slotte Lüdenscheid aandeden, ging de overwinning naar profrenner Eduard Van Ende.³⁴ Hij was eerder dat jaar al 3de op de het Militair Kampioenschap op de weg dat ook plaatsvond in Duitsland.

Pas in mei 1951 informeerde minister van Buitenlandse Zaken Paul Van Zeeland de regering dat de actuele internationale politieke situatie vroeg naar progressieve normalisering van de relaties tussen Belgische militairen en de Duitse bevolking. Hij voegde er tevens aan toe dat het niet nodig was om officiële maatregelen te nemen, maar om de bevelhebber van de Belgische Bezettingstroepen het initiatief te laten door middel van "*manifestations artistiques communes, par la participation des autorités belges à certaines cérémonies officielles allemandes, etc...*". De homogene katholieke ministerraad schaarde zich voltallig achter dit voorstel.³⁵ Hoewel het voorstel op de ministerraad het initiatief was van Paul Van Zeeland, schreef minister van Landsverdediging Etienne De Greef enkele dagen later naar de bevelhebber van de Belgische troepen in Duitsland de boodschap dat de ministerraad zich achter *zijn* voorstel geschaard had om de relaties tussen de bezettingstroepen en de Duitse bevolking te verbeteren. Het initiatief lag bij de bevelhebber of zijn ondergeschikten. Ook citeerde hij de voorbeelden die Van Zeeland heeft aangehaald.³⁶

Als antwoord op het schrijven van de minister stuurde de Belgische verbindingsofficier bij het Britse leger in Duitsland (British Army of the Rhine, BAOR) een Franse vertaling van een rondzendbrief inzake de Britse houding tegenover de relaties met Duitsers. Het document dateert van 13 maart 1951. Het haalde perfect aan waarom de omgang met de bevolking moest wijzigen en ook de manier waarop het moest wijzigen.

De relaties met de bevolking moesten de internationale politiek volgen. De NAVO wenste dat West-Duitsland toetrad tot het militaire bondgenootschap en dat het land ook een actieve rol in de collectieve verdediging zou opnemen. Dit kon enkel plaatsvinden, aldus het document, als de Duitsers ervan overtuigd waren dat ze als vrienden en geallieerden zouden worden behandeld. Het Britse leger had duidelijke orders voor wat betreft de Brits-Duitse relaties, maar op het terrein zelf was het duidelijk dat de ene eenheid meer haar best deed dan de andere om de goede relaties te verbeteren. De bevelhebber van het BAOR wou zich niet mengen in het sociale leven van zijn officieren of manschappen, maar deed in zijn schrijven wel enkele voorstellen: uitnodigen van Duitse autoriteiten aan parades en concerten en toegang van het Duitse publiek hiertoe verlenen, sportwedstrijden organiseren tussen Duitse en Britse ploegen, contacten tussen Belgische en Duitse families aanmoedigen, Er moest wel rekening gehouden worden dat deze shift in de relatie niet te snel mocht plaatsvinden. Het mocht immers niet lijken alsof de Britten iets nodig hadden van de Duitsers.³⁷ Het is erg duidelijk dat de 'internationale politiek' waarnaar Van Zeeland ook verwees, veel te maken had met het wijzigende vijandbeeld. Duitsland was niet langer de vijand, maar wel een broodnodige economische en politieke partner. Daarenboven was de vijand nu de Sovjet-Unie met haar satellietstaten. Het Verdrag van Brussel van maart 1948, waar de grondbeginselen van een Europese gemeenschap werden gelegd, en de oprichting van de Bondsrepubliek Duitsland met een nieuwe grondwet eind mei 1949, de toetreding van de Bondsrepubliek tot de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal in april 1951 speelden een rol in de wens om de Bondsrepubliek als vriend te beschouwen en niet langer als vijand. Een katalyserende factor hierbij is het uitbreken van de oorlog in Korea in juni 1950. De breuk tussen oost en west werd

34. VAN DEN BRANDEN DE REETH & H. ARNTZ, *Armée belge d'Occupation 1946-1948 Belgisch Bezettingsleger*, Wiesbaden, 1948, 90-92.

35. 'Procès-verbal N°43' (Algemeen Rijksarchief, *Notulen ministerraad*, 11 mei 1951, 239-240.)

36. 'Relations entre les FBO et la population allemande' (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 17/05/1951).

37. 'Relations avec les Allemands' (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 12/06/1951).

hierbij heel scherp gesteld en een militaire alliantie in West-Europa zou zeker baat hebben met West-Duitsland als potentiële partner.

Dat de Belgische regering wat achterliep op de gebeurtenissen op het terrein zelf is duidelijk. In lijn van de latere Britse directieven en vaststellingen van 13 maart 1951 vond er al in januari 1951 in de stad Neheim-Hüsten “*Das 1. Militärkonzert des belgischen Orchesters*” plaats. Het was een initiatief van de Belgische bezettingstroepen in de stad. Op de uitnodiging verschaftte het stadsbestuur meer informatie over het Belgische initiatief. Het doel van de avond, “*die historische Tatsache der Besatzung menschlich und kulturell zu mildern und den Weg zum Verständnis für gemeinsame Aufgaben anzubahnen (...)*”. De avond was bedoeld voor zowel Duitse als Belgische deelnemers. Volgens het stadsbestuur mocht dit initiatief niet gemist worden en nodigde het daarom de bevolking uit om deel te nemen aan deze evenementen van de bezettingstroepen.³⁸ Op deze manier vond er een duidelijke shift plaats van de pure militaire ruimte naar de publieke ruimte. De bezettingstroepen staken de hand uit naar de lokale besturen om zo samen te werken aan een normalisering van de Belgisch-Duitse relaties en de harde scheidingslijn tussen de bevolking en de bezettingstroepen te matigen.

In het kader van de toenadering tussen Belgen en Duitsers kan ook het bezoek in april 1951 van voetbalclub en Belgisch kampioen Royal Sporting Club anderlechtois aan de Bondsrepubliek gezien worden, perfect in lijn met wat de Britten voorschreven: organisatie van sportieve evenementen tussen Britse – in dit geval Belgische – en Duitse teams. Het was het “*allereerste contact tussen Belgische en Duitse voetballers na de tweede wereldoorlog*”,³⁹ aldus een reporter van het soldatenblad VICI. De wedstrijden tussen Anderlecht en Rot-Weiss Essen en Düsseldorf brachten in Duitsland

veel volk op de been, “*une foule nombreuse dans laquelle le khaki abondait; de nombreux militaires étaient venus de tous les coins de l’A.O. pour voir à l’œuvre les virtuoses anderlechtois et pour les encourager.*”⁴⁰ De Nederlandstalige verslaggever voor VICI hield het een stuk korter en had het over een wedstrijd waarbij “*ruim 3.000 Belgische soldaten als vurige supporters optraden.*”⁴¹ Opnieuw is er een grote shift van de ruimte waarin de Belgische militairen zich mogen begeven en de omgang met de Duitse bevolking. Het bijwonen van voetbalwedstrijden tussen twee burgerlijke teams in het bijzijn van heel wat Duitse supporters was voor de Belgische militairen een nieuw gegeven. De Belgen begaven zich hiermee vanuit de militaire ruimte naar de publieke ruimte, weliswaar in uniform, waardoor de toenadering nog niet compleet was. Het dragen van het uniform bracht nog een zekere afstand teweeg tussen militair en burger.

Toch was nog lang niet alles in kannen en kruiken tussen de Belgische militairen en de Duitse bevolking. Volgens de Belgische Verbindingsofficier bij het BAOR waren de toenaderingen in de garnizoensteden ten oosten van de Rijn eind juli 1951 volop aan de gang en liepen de zaken er goed, maar ten westen van de Rijn, zoals in Keulen, Aken en Euskirchen, gebeurde er niets en waren de instructies van het kabinet dode letter gebleven. De oorzaak lag volgens de verbindingsofficier niet bij de Duitsers, maar bij de Belgen die hiervoor geen initiatief bleken te nemen. Volgens de verbindingsofficier was dit te wijten aan een gebrek aan duidelijke en precieze instructies. Iedereen verwachtte een voorbeeld van het hogere echelon, maar dat bleef uit. Enerzijds werden er voetbalwedstrijden georganiseerd door de Belgische troepen tussen Belgische eenheden en lokale ploegen, anderzijds werd de lokale bevolking door de Belgen genegeerd. Volgens de analyse van de verbindingsofficier zou de Duitse bevolking zich storen aan de dubbel-

38. ‘Einladung Stadtverwaltung Neheim-Hüsten’ (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 15/01/1951).

39. VICI, *Halmaandelijks Tijdschrift van de B.B.K. en van het L.K. door en voor de soldaten*, 109, 17 april 1951, 39.

40. *Idem*, 36.

41. *Idem*, 39.

Belgische militairen paraderen door de straten van Soest, 1950. Bron : Burkhard Schnettler, Soest.

zinnige houding van de Belgen en trok ze “des comparaisons désagréables entre notre attitude et celle des Britanniques qui suivent des directives détaillées dont je vous ai donné un aperçu dans un rapport antérieur.”⁴² Hiermee verwees de verbindingsofficier naar zijn vorige rapport met de Britse instructies. De Britse inwoners in de Belgische zone hadden de opdracht gekregen om de relaties tussen Belg en Duitser te normaliseren. Ze wilden graag helpen, maar ook de Belgen moesten hun deel doen. Er waren nog heel wat kleine incidenten die de toenadering verhinderen, zoals cafégevechten, gebroken ruiten, wrange grappen, enz. De verbindingsagent hamerde er op dat er duidelijke instructies kwamen en dat alles in het werk werd gesteld opdat het kleine aantal incidenten verminderde.⁴³

Straffen werden er nochtans niet uitgedeeld, ondanks dat alle militaire echelons het probleem erkenden. In de brochure ‘*Neem uw plaats in!*’ uitgegeven door de *Directie opvoeding bij de gewapende machten* van het Ministerie van Landsverdediging gaf het leger voorlichtingen over het verblijf in Duitsland. Daarin ‘getuigde’ een zogenaamde ‘ancien’ aan een ‘schacht’ moraliserend over het nonchalante en soms schandaliserende gedrag van de Belgische soldaten in de Duitse straten.⁴⁴ Erger waren de uitgelokte vechtpartijen door Belgische soldaten. Zo getuigde een veteraan van het Belgische bezettingsleger in 2010 aan journalist Jan Hertoghs over de vechtpartijen in de cafés van Aken: “Je was met een groep soldaten bij elkaar, je had wat gedronken, en dan begon je Duitse klanten uit te dagen: ‘Haha, waar zit uwen Hitler nu?’ En als ze kwaad werden: ‘du warst auch von der Partei, sicher?’ Dan kwam het schuim op hun mond, en dan hadden wij leute, en zo kwam het dan dikwijls

tot vechten, en dan sneuvelde er al eens een stuk van het interieur. Daar kregen wij geen straf voor, neen. Daarvoor gebeurde het te dikwijls.”⁴⁵

Over de Belgische inspanningen ten westen van de Rijn was de verbindingsofficier vrij negatief, maar in de garnizoenen ten oosten van de Rijn liep alles vrij vlot. Schoolvoorbeeld was de Belgische parade in Soest ter gelegenheid van de nationale feestdag in 1951. De lokale pers was verwonderd over de wijzigende houding van de Belgen en was zelfs vol lof. Het sprak over een “*Belgische Parade vor einem europäischen Forum*”.⁴⁶ De verwijzing naar ‘Europa’ was niet toevallig. Enkele maanden eerder werd het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal getekend, waar ook de piepjonge bondsrepubliek deel van uit maakte. De *Westfalenpost* titelde “*Deutsche Gäste bei der Parade*”.⁴⁷ De lokale bevolking kon de parade bijwonen en in tegenstelling tot vroeger had de Belgische Militaire Politie de weg niet afgesloten. “*Tatsache ist, daß sich die Einstellung der Belgier der deutschen Bevölkerung gegenüber in den letzten Tagen überraschend geändert hat. Anschein nach sind die Belgier bestrebt, die jahrelang bestehende Kluft allmählich zu überbrücken. Die letzte Parade war – vermutlich ein Ergebnis des vor wie Wochen verkündeten Endes des Kriegszustandes – ein sichtbares Zeichen dafür.*”⁴⁸ De Duitse en Britse dignitarissen die uitgenodigd waren op de parade – “*ein absolutes Novum seit dem Zusammenbruch*”⁴⁹ – namen tevens deel aan een bezoek aan de kazerne van het 5de Linie in Soest, aan een receptie en aan het Te Deum in de Dom van Soest. “*La gêne initiale disparut très rapidement et l’on peut dire qu’une certaine cordialité a régné au cours de ces réunions.*”, aldus de verbindingsofficier.⁵⁰

42. ‘Relations entre les FBO et la population allemande’ (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 28/07/1951).

43. Idem.

44. MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING, *Neem uw plaats in!*, s.l., s.d., 75-76

45. *Humo*, 3668, 21 december 2010, 88.

46. *Westfälische Rundschau*, 23 juli 1951, s.p.

47. *Westfalenpost*, 23 juli 1951, s.p.

48. Idem.

49. *Beobachter an der Haar*, 23 juli 1951, s.p.

50. ‘Relations entre les FBO et la population allemande’ (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 28/07/1951).

Het op 12 juli 1951 aangekondigde einde van de vijandelijkheden tussen België en Duitsland in navolging van Groot-Brittannië en Frankrijk, kreeg in België bijzonder weinig aandacht door de aankomende troonsafstand van koning Leopold III. De Belgisch-Duitse toenadering in deze periode was niet enkel aan het officiële oorlogseinde toe te schrijven. De integratie van West-Duitsland in de West-Europese en trans-Atlantische gemeenschap is een cruciale factor. België had dus op het vlak van deze toenadering binnen de militaire ruimte bijzonder weinig zeggenschap. Het volgde, net zoals in 1945, de wens van haar – vooralsnog – belangrijkste militaire partner, Groot-Brittannië. De militaire ruimte verschoof door politieke beslissingen richting de publieke ruimte waar militairen en burgers steeds meer in contact kwamen met elkaar. Dit zou in de toekomst niet meer veranderen. Dit wil zeggen dat de ommekeer van het verbod op verbroederings naar de wens tot verbroedering definitief was. Het aanschijn van deze Belgisch-Duitse contactruimte zou nog verder wijzigen. Vanaf januari 1952 sprak het Belgische leger niet langer van het Belgische Bezettingsleger, maar van de Belgische Strijdkrachten in Duitsland. Het leger was dus in naam niet langer een bezettingsleger. Toch veranderde het juridische statuut van de Belgen in Duitsland pas in 1955 naar aanleiding van het Protocol van Parijs.⁵¹ Op 21 oktober 1954 werd dit protocol ondertekend dat officieel een einde maakte aan de bezetting van Duitsland. Het ging in op 5 mei 1955, tien jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Dezelfde week trad West-Duitsland officieel toe tot de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie. Een krant uit Lüdenscheid drukte enkele weken eerder deze toenadering laconiek uit: *“Erst war es ein Gegeneinander, jetzt ist es ein Nebeneinander ohne Tuchfühlung.”*⁵²

III. Privéruimte : de interactie met Duitse vrouwen

Uit het bovenstaande blijkt erg duidelijk dat de Belgische legerleiding in Duitsland in navolging van de Britten contacten met de Duitsers bij de aanvang van de bezetting verbood. Ondanks het opheffen van het verbod op verbroederings met Duitsers op het einde van de zomer in 1945, bleven er enkele maatregelen van kracht, waaronder een verbod op huwelijken tussen geallieerde militairen en Duitse vrouwen.⁵³ Het aanvankelijke verbod op non-fraternisation in Duitsland was in de praktijk zeer moeilijk houdbaar, getuige een brief van een soldaat van de Belgische Brigade Yser gepubliceerd in *Marsch*, het tijdschrift van Militienactie, beter bekend als MILAC. *“Voor het ogenblik zijn wij in Duitschland (...) Als wij van de oefening komen, hebben we geen verwarming, kolen zijn er niet. (We zijn in het Ruhrgebied!) Op vele kamers zelfs geen licht, electriciteit is er, maar geen lampen. Schrijfpapier kunnen wij niet koopen, alzo zijn vele soldaten hier alle dagen op zwier met Duitse vrouwen; hoe kan het anders? Wij mogen bij de burgers niet gaan, maar wij zijn genoodzaakt er ons te gaan verwarmen voor een paar cigarettens. Daar de armoede zeer groot, hebben de Duitse vrouwen ook geen zelfrespect meer; de feiten zijn hier iederen avond zichtbaar.”*⁵⁴ Dat zo'n bericht in MILAC verscheen hoeft niet te verwonderen. MILAC was immers een katholiek initiatief en probeerde onder meer het zogenaamde zedelijke verval van katholieke dienstplichtige soldaten tegen te gaan.⁵⁵ In contact komen met een Duitse vrouw was voor de bezetters niet moeilijk. Zowat vijf miljoen Duitse mannen waren gesneuveld, 6,5 miljoen andere mannen bevonden zich nog in krijgsgevangenschap. Een verhouding van zes vrouwen voor

51. MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING, *Gerechtigd statuut van de leden der Belgische strijdkrachten in Duitsland in voege vanaf 5 mei 1955*. Brussel, 1955, s.p.

52. Geciteerd in MARC LAPLASSE, “Europaïsche Integration in der Garnison Lüdenscheid?”, in CHRISTOPH BRÜLL, CHRISTIAN HENRICH-FRANKE, CLAUDIA HIEPEL & GUIDO THIEMEYER (Hg.), *Belgisch-deutsche Kontakträume*, 59.

53. ‘Letter No. 4 by the Commander-in-Chief on non-fraternisation’, (Imperial War Museum, *Private Papers*, 1861, 25/09/1945).

54. Brief geciteerd in: VIC DE DONDER, *En we zijn er van de klas. Soldatenleven in het Belgische leger na '45*, Antwerpen, 1988, 8.

55. CHRISTELLE DE SCHOENMACKER, *Achter elke soldaat een burger! De geschiedenis van 50 jaar MILAC-werking*, Leuven, 1994, 271.

één man was niet ongezien in het onmiddellijke naoorlogse Duitsland.⁵⁶ Deze contacten werden meestal geïnitieerd vanuit materiële nood, zoals honger. In sommige gevallen dwongen hongerlijdende ouders dochters tot prostitutie.⁵⁷ De mannen die hier op gingen betaalden niet met geld, maar wel met sigaretten en koffie. Dit was een zeldzaamheid en een fel begeerd goed in Duitsland en net dit hadden de geallieerde bezetters in overvloed. Enkele Belgische veteranen herinneren zich in 2010 nog levendig hoe de contacten tussen Duitse vrouwen en de Belgische soldaten verliepen en de rol die sigaretten speelden in deze contacten. *“Sigaretten, dat was geld. Je had meisjes die zich lieten veugelen voor een sigaret of twee. Dat gebeurde dan in een bunker, in een kelder of in een kamer van een kapot huis.”*⁵⁸

Het leger zelf was zich bewust van het gevaar van deze vorm van sociale contacten. Niet zozeer omwille van het verbroederingseffect, maar eerder omwille van geslachtsziekten. Bij de Amerikanen kregen deze Duitse vrouwen de bijnaam *‘Veronika Dankeschön’*, verwijzend naar VD, *‘venereal disease’*.⁵⁹ In de eerder aangehaalde brochure *‘Neem uw plaats in!’* werd er meermaals gewaarschuwd voor geslachtsziekten en de gevolgen ervan. Het boekje waarschuwde niet enkel voor prostitutie, maar ook voor de *“lichte vrouwen”*⁶⁰ Alle raadgevingen ten spijt, liepen heel wat Belgische militairen een geslachtsziekte op. *“De eerste met een chaude pisse was onze onderluitenant, dus ja, wij hadden direct een goed voorbeeld!”*⁶¹, herinnert een veteraan zich uit zijn bezettingsperiode. Het zedelijke verval was ook de latere minister Leo Tindemans tijdens zijn legerdienst in het bezette Duitsland niet ontgaan. De *“graad van moreel verval in het kazerneleven”* zoals hij

het formuleerde in zijn memoires weerhield hem ervan om een dagboek bij te houden over zijn legerdienst.⁶² Tindemans vermeldt niet alleen het verval van het *“verslagen vaderlandloos, hongerslijdend, dakloos volk”*, maar ook dat van de Belgische bezetter. Steeds minder soldaten verschenen ‘s ochtends op het appel. *“Op de vraag waar ze naartoe waren, volgde vaak het grijnzende antwoord ‘veldhospitaal’. We konden allen raden waaraan de afwezigen plots waren gaan lijden.”*⁶³

Het leger was geen voorstander van relaties met Duitse vrouwen. In *‘Neem uw plaats in’* gaf het leger voorlichtingen over het verblijf in Duitsland aan de hand van een dialoog tussen een *‘ancien’* en een *‘schacht’* waarin zeer duidelijk blijkt dat soldaten werd aangeraden om Duitse vrouwen te mijden.⁶⁴ In een voetnoot bij dit gegeven verwijst het boekje naar het stuk over de geslachtsziekten. Ook de Opvoedkundige Dienst van het leger raadde relaties met Duitse vrouwen ten stelligste af, niet enkel voor geslachtsziekten, maar ook voor een mogelijke aanslag. Bovendien argumenteerde deze Dienst: *“Il est indigne d’un Belge de se commettre avec une Allemande, oubliant ainsi les cruelles et terribles raisons qui nous font un devoir de traiter tout Allemand avec une réserve aussi distante que méfiante.”*⁶⁵ Het is duidelijk dat de legerleiding het contact met Duitse vrouwen niet stimuleerde.

Huwelijken tussen militairen en Duitse vrouwen waren in eerste instantie verboden, maar hier veranderde de legerleiding geleidelijk aan het geweer van schouder. De Britse regering liet vanaf 3 augustus 1946 huwelijken tussen Britse militairen en Duitse vrouwen toe.⁶⁶ Op 1 maart 1948 zouden al 3.375 Britse militairen met een Duitse

56. HARALD JÄHNER, *Wolfstijd, Duitsland en de Duitsers, 1945-1955*, Amsterdam, Antwerpen, 2009, 182-183.

57. *Idem*, 201-204.

58. *Humo*, 3669, 28 december 2010, 139.

59. HARALD JÄHNER, *Wolfstijd*, 202.

60. MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING, *Neem uw plaats in!*, 60-61.

61. *Humo*, 3669, 28 december 2010, 140.

62. LEO TINDEMANS, *De memoires. Gedreven door een overtuiging*, Tiel, 2002, 61.

63. *Idem*, 68.

64. MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING, *Neem uw plaats in!*, 78.

65. P. MESUREUR, *Les belges en Allemagne, La Vie courante*, Service d’Education à l’Armée, 5, 20/11/1945, 17.

66. WALTHER ROTSAERT, *Belgische Bezetting*, 155-156.

getrouwd zijn.⁶⁷ In het Amerikaanse leger kwam de eerste oorlogsbruid in november 1946 al in de States aan, weliswaar na een hevig debat in de Amerikaanse pers. Tot 1988 zouden naar schatting 170.000 Duitse vrouwen dit voorbeeld volgen.⁶⁸ In 1949 mochten Belgische militairen nog steeds niet trouwen met Duitse vrouwen, ondanks het feit dat zowel Amerikanen, Britten en Fransen dit wel mochten. De Belgische minister van Landsverdediging was er evenwel van overtuigd dat deze drie landen steeds minder voorstander waren van deze huwelijken. Hij dacht dat het daarom ook niet nodig is om het beleid daaromtrent te wijzigen. Daarom moest er een duidelijke lijn worden getrokken in de Belgisch-Duitse contacten, ondanks het feit dat het quasi onmogelijk is om alle contacten met de Duitse bevolking te vermijden, *“mais ces relations ne peuvent être le fait que d’une initiative privée”*.⁶⁹ Een dikke twee maand later, begin juli 1949, wijzigde de houding van het kabinet, na samenspraak met justitie. Militairen in actieve dienst waren nog steeds uitgesloten van Belgisch-Duitse huwelijken, maar *“le Ministre de la Justice impose un délai minimum d’un an avant que le permis d’entrer en Belgique soit délivré à la fiancée allemande d’un militaire en congé illimité”*.⁷⁰ Toch moesten relaties tussen Belgisch militairen en Duitse vrouwen in Duitsland niet worden aangemoedigd. Meer zelfs, deze relaties mochten ontmoedigd worden. *“Enfin, les officiers d’Education peuvent insister sur les inconvénients divers que la fréquentation des femmes allemandes peut présenter.”*⁷¹

Pas in mei 1951 werden deze regels opnieuw bijgesteld en goedgekeurd op de ministerraad na

enkele voorstellen van de minister van Buitenlandse Zaken.⁷² Zijn voorstellen werden door het ministerie van Landsverdediging overgenomen en doorgestuurd naar de bevelhebber van het Belgische Legerkorps in Duitsland.⁷³ Huwelijken met Duitse vrouwen konden worden toegestaan onder bepaalde voorwaarden. Een veiligheidsonderzoek naar de aanstaande bruid moest positief worden afgerond, de Belgische officier of onderofficier die wenste te trouwen moest een jaar wachttijd doorlopen in België en mocht na het huwelijk geen deel meer uitmaken van een eenheid die in Duitsland gestationeerd was.⁷⁴ Enige uitzondering, *“l’autorisation de mariage est délivrée sans délai si l’intéressé est père d’un enfant issu de la future.”*⁷⁵ Voor Victor Neels was dit reden genoeg om zijn relatie met een Duitse vrouw geheim te houden, want hij kende de procedure. Trouwen met een Duitse betekende: *“zurück nach Belgien und die Karriere war beendet. Wir haben das verstanden, wir haben das kapiert und dann auch so danach gelebt. Wir sind immer, immer versteckt geblieben. Zwölf Jahre lang.”*⁷⁶ Neels zorgde er steeds voor dat hij een woning kon betrekken bij burgers, zodat zijn Duitse vriendin op bezoek kon komen. *“Wir waren schon zwölf Jahre zusammen und hatten inzwischen zwei Kinder. Und dann haben wir am 05. Januar 1957 geheiratet.”*⁷⁷

Het Belgische leger speelde dus een erg regulerende rol in de sociale relaties tussen Belgen en Duitsers in de privéruimte. Het eerste officiële huwelijk tussen een Belgische officier en een Duitse vrouw vond plaats in Lüdenscheid in 1951. Voor onderofficieren en manschappen gold er dan nog andere regels. Deze strikte regels

67. ‘Bureau d’information’(ACOS-IS, Fonds Rotsaert, 548, 29/07/1948),

68. HARALD JÄHNER, *Wolfstijd*, 208.

69. ‘Relations avec la population allemande’ (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 27/04/1949).

70. ‘Relations avec la population allemande’ (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 08/07/1949).

71. Idem.

72. ‘Procès-verbal N°43’ (Algemeen Rijksarchief, *Notulen ministerraad*, 11 mei 1951, 239-240.)

73. ‘Relations entre les FBO et la population allemande’ (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 17/05/1951).

74. Idem.

75. ‘Éléments de réponse à la note n° 1724/T du 27 mars 1952 du secrétaire de la Maison Militaire du Roi.’ (ACOS-IS, *Archief Kabinet*, 09/04/1952).

76. FRANZ ALBERT HEINEN, ‘Interview mit Victor Neels’, in CHRISTOPH BRÜLL, CHRISTIAN HENRICH-FRANKE, CLAUDIA HIEPEL & GUIDO THIEMEYER (Hg.), *Belgisch-deutsch Kontakträume*, 127.

77. Idem, 127.

waren onhoudbaar en moesten ook de evolutie van de andere Belgisch-Duitse relaties volgen. Tussen 1951 en 1967 vonden 128 Belgisch-Duitse huwelijken plaats in Lüdenscheid.⁷⁸ Zo werd de privéruimte stelselmatig opengesteld voor toenadering tussen Belgen en Duitsers. Pas in de jaren zestig werd de privéruimte volledig en ongelimiteerd toegankelijk voor Duitse burgers voor wat betreft huwelijken.

IV. Militaire ruimte : van Beslagname tot Operation Transplant

In het overwonnen Duitsland was er een grote nood aan inkwartiering, kazernes, logistieke centra en oefenterreinen voor de geallieerde legers. De bezetter zou daarom gebouwen en terreinen opeisen en inpalmen. In het zwaar door de oorlog geteisterde Keulen probeerden de Duitsers hun stad weer op te bouwen, maar zagen hun plannen regelmatig doorkruist door de bezetter. Een goed gedocumenteerd voorbeeld is de geschiedenis van het Joodse ziekenhuis 'Köln Ehrenfeld' in de Ottostraße. Het gebouw en de infrastructuur werden door de nazi's in 1942 gesloten en deels door bombardementen verwoest tijdens de oorlog. De Keulse Joodse gemeenschap wenste het ziekenhuis weer in gebruik te nemen, maar zag het op last van de Britse militaire overheid voor haar ogen ingepalmd door de Belgische bezetter die er een militair hospitaal wenste van te maken. Het stadsbestuur bracht eind maart 1950 de boodschap over aan de Joodse gemeenschap. *"Die Beschlagnahme des Gebäudes ist mit Wirkung vom 1.2.1950 ausgesprochen worden. Es wird gebeten, die Entrümmerung sämtl. durch Kriegseinwirkung zerstörten Gebäude auf dem. o.a. Gelände bis zur Kellersohle unverzüglich vorzunehmen."*⁷⁹ De Joodse gemeenschap zag hier niet alleen haar plannen voor de verdere ontwikkelingen van haar instellingen –

ziekenhuis, synagoge, verblijfplaats van de verpleegsters, ... – in deze straat volledig doorkruist, maar moest het gebouw ook volledig ontruimen. De Belgische plannen werden bijzonder snel uitgevoerd en na negen maanden was het hospitaal klaar voor gebruik, inclusief een nieuw aangebouwde vleugel, met zo'n 250 bedden. Toch bleef de gemeenschap hopen dat zij zelf het hospitaal kon overnemen. Ook de architect voorzag dit. Hij had het gebouw zodanig ontworpen dat alle omliggende gebouwen konden verbonden worden met het hoofdgebouw en zo de capaciteit kon worden opgetrokken tot 700 bedden. Hij verklaarde tevens *"Wenn auch im Augenblick die Kölner Bevölkerung keinen Nutzen des neuen Krankenhauses hat, so wird doch in den späteren Jahren, nach Beendigung der Besatzung in Deutschland, die jüdische Gemeinde Kölns und damit die gesamte Bevölkerung um ein neuzeitliches, umfangreiches Krankenhaus reicher sein."*⁸⁰ Zover zou het niet komen, want de Belgische aanwezigheid in Keulen was van lange duur en de Joodse gemeenschap besefte halfweg jaren vijftig dat ze haar plannen in de Ottostraße definitief mocht opbergen. De overgebleven gebouwen droeg ze over aan de Belgen die het hospitaal hiermee uitbreidden. Voor de Joodse gemeenschap had de eigendom van de gebouwen en grond in de Ottostraße geen waarde meer en ze verkocht haar eigendommen aan de Bondsrepubliek die dan eigenaar werd van de in 1950 door de Britten en Belgen opgeëiste infrastructuur.⁸¹ Pas in 1969 ging de Duitse republiek, vertegenwoordigd door de *Oberfinanzdirektion* van Keulen, over tot een 'accord de cession' aan de Belgische Strijdkrachten in Duitsland, vertegenwoordigd door de *Service Regional des Traveaux*. Het hospitaal bestond niet langer uit opgeëiste gebouwen, maar werd zo contractueel in concessie gegeven aan de Belgische Strijdkrachten in Duitsland, met de nodige rechten en verplichtingen als gebruiker.⁸² Deze concessie maakte voor het gebruik van de

78. MARC LAPLASSE, "Europäische Integration", 61.

79. BARBARA BECKER-JÄKLI, *Das jüdische Krankenhaus in Köln. Die Geschichte des Israelitischen Asyls für Kranke und Altersschwache 1869-1945*, Köln, 2004, 367

80. Idem, 368.

81. Idem, 370-371.

82. 'Accord de cession' (ACOS-IS, FBA Dossiers Remise-Reprise Bâtiments, 376, 30/01/1969).

voormalige publieke ruimte door het leger als militaire ruimte geen verschil uit. Pas toen de Belgen de BSD en Duitsland verlieten, kwam de infrastructuur terug in de publieke ruimte. Op 30 november 1995 stonden de Belgische militaire autoriteiten de gebouwen van het militaire hospitaal terug af aan het *Bundesvermögensamt* in Keulen via een *Rückgabeprotokoll*.⁸³ Na een periode van 45 jaar gebruik door het Belgische leger kreeg de locatie in de *Ottostraße* een nieuwe bestemming.

Kazernes en oefenterreinen waren een gelijkaardig lot beschoren. Deze werden bij aanvang van de bezetting ingepalmd door de geallieerde legers en kregen een nieuwe naam. De naamgeving van bijzondere plaatsen en locaties in het leger is welbekend. Kazernes en militaire locaties kregen steevast een naam die verwees naar een plaats of persoon uit een roemrijk en meestal militair verleden van een of andere eenheid. De Belgen maakten hierop geen uitzondering. Er werd ook heel wat nieuwe infrastructuur gebouwd. Het toonde hiermee tevens ook aan dat de bezetting niet van korte duur zou zijn. Zo ontstonden in deze periode de kazerne 'Haelen' van het 1ste regiment Gidsen in Weiden, Kazerne 'Canal de Wessem' van het 1ste regiment Artillerie en kazerne 'Rumbeke' van het 1ste regiment Karabiniers in Soest, kazerne 'Tabora' van het 6de regiment Artillerie en 'Steenstraete' van het 1ste regiment Grenadiers in Aken en een kazerne 'Normandie' van het bataljon Bevrijding in Duisdorf. Verder was er een kazerne 'Loncin', 'Moorslede', 'Ardennes', 'Liège' en 'Yser'.⁸⁴ Hoewel er zich in de Belgische zone een 'Patton-Bridge' bevond, gebouwd door de Britten tussen oktober 1945 en juni 1946⁸⁵, kreeg de nieuwe Belgische infrastructuur ook een naam die verwees naar belangrijke veldslagen of personen

uit de Belgische militaire geschiedenis. Zo kwam er een club 'Liberation' in Keulen en kreeg de nieuwe brug over de autosnelweg in Siegburg op 16 juli 1947 de naam 'generaal Piron'. 'General Piron' werd ook de naam van de schoolgroep.⁸⁶ Andere gebouwen mochten dan weer niet worden opgeëist, zoals scholen en schooluitrusting. In dat geval werden oude dancings, grote villa's of zalen aangeslagen. De Belgische genie bouwde deze ruimtes om tot schoolgebouwen. Op 18 maanden tijd ontstonden zo 22 scholen, goed voor 72 klassen en zo'n 1200 leerlingen.

Moeilijker was het opeisen van woningen, want daar werd aan de Duitse privéruimte geraakt. In september 1946 startten de Britten hun *Operation Union*: het overbrengen van families van in Duitsland gekazerneerde soldaten. Het doel was om de soldaten die al soms sinds 1939 gescheiden zijn van hun familie samen te brengen in de nieuwe 'home posting' in Duitsland. Een bijkomend voordeel zou zijn dat de aanwezigheid van de Britse families een normaliserend effect zou hebben op de Duitse bevolking, als een toonbeeld van de Britse democratie.⁸⁷ De komst van gezinnen met kinderen naar het vernielde Duitsland zorgde wel voor heel wat infrastructuure hoofdbreken. Door de grootschalige vernielingen in het land was er een woningschaarste en de wederopbouw zou nog jaren duren. De vraag naar huisvesting was groot bij de Britse bezetter.⁸⁸ Tegen 1949 leefden zo'n 12.000 Britse echtgenotes met meer dan 12.000 kinderen in de Britse zone.⁸⁹ De Britten eisten bij de aanvang van de bezetting hele dorpen op en verklaarden het tot militaire zone waar geen Duitse burgers meer mochten komen. In juli 1947, nadat er reeds 44.024 eigendommen waren teruggegeven,

83. 'Rückgabeprotokoll' (ACOS-IS, FBA *Dossiers Remise-Reprise Bâtiments*, 381, 30/11/1995).

84. VAN DEN BRANDEN DE REETH & H. ARNTZ, *Armée belge d'Occupation*, 18-44.

85. De brug wordt in 1951 alweer afgebroken. *Kölner Patton-Brücke*, website van de WDR <<https://digit.wdr.de/entries/120964>>, geconsulteerd op 20 september 2023.

86. VAN DEN BRANDEN DE REETH & H. ARNTZ, *Armée belge d'Occupation*, 11.

87. SARAH PATERSON, "Children of the Union: British families in Germany, 1946", *Review, Imperial War Museum*, 10, 1995, 74-83, GRACE HUXFORD, "There is no Icebreaker", 209-212.

88. GRACE HUXFORD, "There is no Icebreaker", 203-220.

89. BETTINA BLUM, "My Home, Your Castle": British Requisitioning of German Houses in Westphalia" in: CAMILO ERLICHMAN & CHRISTOPHER KNOWLES (ed.), *Transforming Occupation*, 118.

Zicht op de ingang van kazerne Loncin in Euskirchen. Het is een van de tientallen kazernes van het Belgische leger in de West-Duitsland, medio jaren zeventig. Bron: ACOS-IS, Evere.

waren er nog steeds 33.034 opgeëiste gebouwen bezet door de Britten. Eind 1951 waren er nog steeds 15.565 flats en 8.427 gebouwen in Britse handen in Noordrijn-Westfalen.⁹⁰

De aanwezigheid van Belgische gezinnen op Duits grondgebied werd erg bemoeilijkt door de Britten. Belgische troepen hadden geen bevoegdheid om woningen op te eisen. Ze waren ondergeschikt aan de *Military Government* en waren dus aan de Britse goodwill overgeleverd.⁹¹ De relaties tussen Britten en Belgen waren niet al te best. Om hieraan tegemoet te komen gaf het Ministerie van Landsverdediging een brochure uit om de gespannen verhouding wat te milderen.⁹² Ondanks het feit dat de Belgische militaire overheid in 1946 al een lange aanwezigheid in Duitsland voorzag, wilden de Britten het aantal Belgische gezinnen beperken. Nochtans kwamen de eerste Belgische gezinnen bijna gelijktijdig toe met de Britse. In augustus 1946 vestigden de eerste 120 Belgische gezinnen zich in Duitsland en werd het *Bureau voor Vestiging der Gezinnen* opgericht. Het Ministerie van Landsverdediging gaf die maand in dit kader een beknopte inlichtingenbrochure uit *“Inlichtingen betreffende de Vestiging in Duitsland van de Gezinnen der Militairen”*.⁹³ Een volgende editie in februari 1947 heette dan simpelweg *“Gezinnen in Duitsland”*. In deze brochure werd vermeld dat de gezinnen die zich wilden vestigen in het bezette Duitsland een woning ter beschikking kregen. *“Deze opgeëischte woning wordt U toevertrouwd, gij zult ze onderhouden alsof het uw eigendom ware. In het algemeen zullen de opgeëischte woningen in goede staat zijn.”*⁹⁴

De komst van de Belgen bezorgde de Britten heel wat hoofdbreken. *Operation Transplant*, die

de komst van de Belgen met hun families moest regelen, was geen evidentie. De woningnood in de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen was enorm. In april 1947 woonde 92% van de vooroorlogse Duitse bevolking in 36% van de vooroorlogse bewoonbare woningen. Verder moesten er in deze periode woningen voorzien worden voor 100.000 tot 300.000 mijnwerkers en hun families. Wekelijks kwamen er zo'n 2.000 mijnwerkers aan. Per maand keerden 15.000 Duitse krijgsgevangenen terug vanuit Groot-Brittannië, de VS en Frankrijk die een woning nodig hadden. Verder verbleven er zo'n 815.000 Duitse vluchtelingen in de deelstaat en dit cijfer kon nog oplopen tot 1 miljoen. Tot slot waren er nog heel wat Poolse en Joegoslavische *Displaced Persons*.⁹⁵ Het was daarenboven niet evident om in de winterperiode van 1946-1947 Duitsers uit hun huizen te zetten. Er was te weinig voedsel voorhanden en ook steenkool voor verwarming was bijzonder schaars. Lokale Duitse overheden protesteerden fel tegen de uithuiszetting van Duitse burgers ten voordele van Belgische militairen. *Operation Transplant* werd meermaals uitgesteld, niet alleen door Duitse protesten en Brits begrip voor de moeilijke situatie van de Duitsers, maar ook door gebrek aan duidelijkheid over de Belgische woningbehoefte.⁹⁶ De Britse bezetter die het plan in goede banen moest leiden, was zich bewust van de gevoeligheden bij zowel Duitsers als Belgen. Ze probeerde in de mate van het mogelijke rekening te houden met het wooncomfort van de Duitsers, maar maakten ook een belangrijke kanttekening voor de Belgen: *“The Belgian Forces suffered acutely from German requisitioning during the occupation. They were treated without any consideration. They have taken the view, however, that the uncivilised acts by the Germans*

90. BETTINA BLUM, *“My Home, Your Castle”* 115.

91. PASCAL GOERGEN, *Les familles belges en Allemagne, 1946-1994*, Bruxelles, 2015, 75.

92. MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING, *Het dagelijks Leven. Onze Britse Bondgenoot te gemoet*, Brussel, 1947, 55.

93. MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING, *Inlichtingen betreffende de Vestiging in Duitsland van de Gezinnen der Militairen*, Brussel, 1946, 19.

94. MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING, *Gezinnen in Duitsland*, Brussel, 1947.

95. 'Brief on requisitioning' (The National Archives, Foreign Office, 1030/189, requisitioning: impact of 'operation Transplant' and subsequent problems, 08/04/1947).

96. 'Notes on Conference' (The National Archives, Foreign Office, 1013/316, Operation Transplant: redeployment of Belgian forces, 31/01/1947).

are no reason for their doing the same.”⁹⁷ Uiteindelijk werd in maart 1947 overeengekomen om maximum 2.240 Belgische families in de Belgische bezettingssector toe te laten.⁹⁸ Tijdens de fel bekritiseerde *Operation Transplant* werden in de lente van 1947, inwoners uit hun gemeubileerde panden en appartementen gezet.⁹⁹ In het arrondissement Arnsberg moesten 24.000 Duitsers plaats maken voor de Belgen, in Soest alleen werden 170 appartementen opgeëist.¹⁰⁰ Een opeising gebeurde in drie stappen: een onderzoek dat uitmaakte of een woning geschikt is, een aankondiging dat de eigenaar moest vertrekken en elders onderdak moest zoeken en uiteindelijk het vertrek van de eigenaar uit de woning.¹⁰¹ Halfweg augustus 1947 was het maximum aantal gezinnen al bereikt. Nadien werden er geen gebouwen meer opgeëist voor Belgische gezinnen.¹⁰²

De opeising zorgde uiteraard voor toenemende conflicten tussen bezetter en bezette, tussen Belg en Duitser. Concrete cijfers over het totaal aantal opgeëiste woningen door het Belgische leger zijn niet gekend. Dat de Duitse bevolking en de lokale overheden niet opgezet waren met het systeem van opeisingen en Duitse burgers eenvoudigweg uit hun huis werden gezet, hoeft geen betoog. Uit onderzoek door de Duitse historica Claudia Hiepel in het stadsarchief van Soest bleek dat het klachten regende over de opeising van woningen in de stad, maar dat het stadsbestuur ook machteloos stond tegenover de bezetter.¹⁰³

De publieke en private ruimte werd zo een militaire ruimte of de private ruimte werd deels gemilitariseerd. De opeisingen van private woningen

waren een doorn in het oog van de Duitsers en brachten jaren later nog steeds emotionele reacties teweeg¹⁰⁴, ondanks dat er ook positieve klanken te horen waren. Een Belgische commandant herinnerde zich in 1978 zijn eerste jaren in Duitsland in 1947: “Wel kwamen we niet zelden in contact met de eigenaars van de opgeëiste huizen, die de eerste verdieping of het souterrain van hun eigen woning mochten blijven bewonen. De Belgische gezinnen hielpen grootmoedig die beroofde Duitsers met klederen en voedsel. De ontstane vriendschapsbanden werden meestal vlug doorbroken, omdat de Belgische gezinnen om de haverklap verhuisden. Er werden toen wel heel wat banden voor het leven gesloten.”¹⁰⁵

Toch was de opeising van gebouwen geen volledig eenrichtingsverkeer en is er ook een zekere dynamiek waar te nemen in de bronnen.

Eind 1948 nam de Belgische militaire overheid haar intrek in gebouwen in en rond de stad Bonn. Toen de Bondsrepubliek Duitsland werd opgericht op 23 mei 1949, moesten de Belgen al hun opgeëiste gebouwen en infrastructuur verlaten om plaats te maken voor de regeringsgebouwen van de nieuwe West-Duitse staat. De Belgische bezetter verplichte de nieuwe regering echter tot het bouwen van een volledige nieuwe woonwijk in Weiden bij Keulen. Maar liefst 118 moderne woningen voor officieren en onderofficieren werden er in 1950 opgetrokken op kosten van de Bondsrepubliek. Als compensatie beloofde de Belgische militaire overheid om deze wijk later af te staan aan de Duitse regering, iets wat pas zou gebeuren bij de terugtrekking van het Belgische leger na de

97. ‘Brief on requisitioning’ (The National Archives, *Foreign Office, 1030/189, requisitioning: impact of ‘operation Transplant’ and subsequent problems*, 08/04/1947).

98. PASCAL GOERGEN, *Les familles belges*, 78; ‘Notes on Conference’ (The National Archives, *Foreign Office, 1013/316, Operation Transplant: redeployment of Belgian forces*, 31/01/1947).

99. PETER JOHNSTON, *British Forces in Germany. The lived experience*, London, 2019, 25.

100. CLAUDIA HIEPEL, ‘“Soester Bürger aus Belgien”. Das (Zusammen)leben von Belgiern und Deutschen in einer westfälischen Kleinstadt’ in CHRISTOPH BRÜLL, CHRISTIAN HENRICH-FRANKE, CLAUDIA HIEPEL & GUIDO THIEMEYER (Hg.), *Belgisch-deutsch Kontakträume*, 30.

101. PASCAL GOERGEN, *Les familles belges*, 76.

102. PASCAL GOERGEN, *Les familles belges*, 79.

103. CLAUDIA HIEPEL, ‘“Soester Bürger aus Belgien”’, 30-34.

104. BETTINA BLUM, ‘“My Home, Your Castle”’, 115-116.

105. *Korpsjournaal*, 165, juli 1979, 7.

Koude Oorlog. Zo ontstonden in Duitsland echte Belgische dorpen met militairen. Dit soort Belgische enclaves met eigen kerk, winkels en cinema, ten midden van Duitse gemeenschappen was niet bevorderlijk voor de Belgisch-Duitse relaties. Het Belgische leger moest publieke ruimte vrijmaken, maar eiste er wel nieuwe publieke ruimte voor in de plaats, met de belofte om deze ruimte aan gebruik terug publiek te maken.

V. Epiloog

Vanaf 1952 werden de Belgische Strijdkrachten in Duitsland een beschermingsmacht tegen een eventuele aanval uit het oosten. Het doel van de aanwezigheid van het Belgische legerkorps in Duitsland was dus niet langer bezetten, maar het moest zich zo snel mogelijk kunnen ontplooiën vanuit de garnizoenen naar de voorwaartse verdedigingssector. Op haar rechterflank werden Duitse divisies gelegerd, want de toetreding van de Bondsrepubliek Duitsland tot de NAVO leidde eind 1955 tot de oprichting van de *Bundeswehr*, de strijdkrachten van de Bondsrepubliek Duitsland. West-Duitsland was zo niet langer een vijand voor België's veiligheid, maar werd een partner in de collectieve veiligheid van West-Europa. Samen met een Nederlands, Duits en Brits korps werd het 1ste Belgische Korps tussen 1952 en 1993 onder bevel van NAVO's *Northern Army Group* (NORTHAG) geplaatst. Ter ondersteuning van de grondtroepen beheerste het *2nd Allied Tactical Air Force* het luchtgebied van NORTHAG. De Belgen namen er vanaf 1961 ook deel aan de luchtverdediging met raket eenheden in de Nike en Hawk *Air Defense Belt*. Tussen 1953 en 1961 controleerde de Belgische Zeemacht met een flottielje patrouilleboten de Rijn.

In deze periode bevonden Belgen en Duitsers zich aanvankelijk naast elkaar. Voor de Belgen in de garnizoenssteden was het mogelijk om contacten met Duitsers te vermijden. De legerleiding voor-

zag immers in quasi alle behoeften. In de meeste gevallen vond het contact met de Duitse bevolking dan ook plaats op eigen initiatief. Er waren in deze periode geen beperkingen op contact met Duitsers.¹⁰⁶ Belgen knoopten wel relaties aan met Duitsers, maar het was pas eind jaren zestig dat deze relaties ook echt diepgang kregen en structureel verankerd werden. Talrijke initiatieven probeerden Belg en Duitser in de Belgische zone dichterbij elkaar te brengen. Zo vond er in september 1967 in garnizoensstad Soest een Belgisch-Duitse culturele week plaats. Hoewel de relaties in Soest al verbeterd waren, was er in deze periode nog groei mogelijk. *“Welnu, het is nooit te laat om goed te doen”*, schreef de Soesterse burgemeester in het voorwoord van het programmaboekje. *“In de loop der jaren ontwikkelde de aanvankelijk ontwijkende houding zich derwijze dat de Belgische militairen en de Soesterse bevolking zich wederzijds ontdekten.”*¹⁰⁷ Twee jaar later vond in het stadje een nieuw initiatief plaats onder de vorm van *“Journées belgo-allemandes”* met onder meer een kunsttentoonstelling in het stadhuis van Soest en een open-deurdag in de kazernes. Zowel de korpscommandant en de burgemeester benadrukten tijdens de officiële toespraken het belang van de toenadering tussen Belgische militairen en Duitse burgers.¹⁰⁸

Marc Laplasse merkte bij zijn onderzoek naar de integratie van Belgen in Lüdenscheid op dat eind jaren zestig de verhoudingen echt grondig begonnen te wijzigen. Hij merkte tevens op dat het verbeteren van de relaties ook te maken had met de permanente aanwezigheid van Nederlandstalige garnizoenen in de stad en dat de verbondenheid tussen deze eenheden en de bevolking steeds concreter werd.¹⁰⁹

In de daaropvolgende jaren zagen heel wat initiatieven het leven waaruit bleek dat Belgen en Duitsers niet langer naast elkaar, maar samen met elkaar leefden. Zo hielpen een aantal Belgische militairen in oktober 1977 bij de opkuis en het

106. JOSEPHINE YPERMAN, *De Belgen in Arolsen*, licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, 2005, 72.

107. *Belgisch Duitse week, 8 tot bis 17 September 1967 Deutsch Belgische Woche*, Soest, 1967, s.p.

108. *Journal de Corps, Mensuel d'Information du 1er Corps d'Armée et des Forces belges en Allemagne*, 1 oktober 1969, 10-11.

109. MARC LAPPLASSE, “Europäische Integration...”, 65-66.

Halen-dorp in Weiden, Keulen, 1950. De Duitse overheid bouwt deze enclave voor Belgische militairen en hun families. Bron : ACOS-IS, Evere.

onderhoud van Duitse militaire graven, met een gunstige weerklank in de Duitse pers¹¹⁰, of werden in Keulen in april 1979 enkele Belgen gehuldigd die “*zich in diverse domeinen jarenlang ingezet (hebben) voor de Belgisch-Duitse verstandhouding.*”¹¹¹ In Arolsen werd op 7 september 1979 de *Deutsch-Belgische Gesellschaft* opgericht, “*om in de geest van een verenigd Europa, de betrekkingen tussen beide gemeenschappen uit te bouwen.*”¹¹² Het initiatief kwam van de lokale burgerlijke en militaire overheden en leidde onder meer tot een jaarlijks terugkerend Duits-Belgisch event in de stad, het ‘*Alleefeest*’.¹¹³ Twee jaar eerder vierden de Belgen in Arolsen al hun zilveren lustrum met onder meer een opendeurdag in de kazerne in aanwezigheid van de burgemeester “*die de goede betrekkingen tussen de Duitse en Belgische gemeenschap belichtte, die in mei 1973 onder impuls van het plaatselijke garnizoen spontaan uitgroeide tot een verbroedering van de stad met de gemeente Heusden-Zolder.*”¹¹⁴

Vanaf de toetreding in 1955 van de Bondsrepubliek Duitsland tot de NAVO werd het land ook het actieterrein voor oefeningen van de NAVO-lidstaten. Naast technische trainingen, oefenden Belgische eenheden jaarlijks levensechte scenario’s in die de voorwaartse verdediging simuleren in zones dicht bij de rivier Weser. Deze FTX (“*Field Training Exercise*”) speelden zich zonder restricties af op “*NIET militair gebied, met inzet van troepen en hun gevechtsmateriaal in omstandigheden die de werkelijkheid van een oorlogstoestand trachten te benaderen.*”¹¹⁵ Duitse dorpen, bossen en wegen werden op deze manier regelmatig ingepalmd door Belgische troepen met hun wapenarsenalen en voertuigen. Voor Duitse burgers was het geen ongewoon zicht om tanks door hun dorpskern te zien rijden.

Voor de oefening Cross Country in 1981 waren maar liefst 21.000 militairen, 5.000 wielvoertuigen en 1.700 pantservoertuigen betrokken.¹¹⁶ Zulke manoeuvres zorgden steevast voor zogenaamde ‘maneuverschade’ en de legerleiding was zich bewust van de gevolgen hiervan. Niet alleen financieel konden de kosten van deze schade oplopen, ook de relatie tussen Belgen en Duitsers kon hier onder lijden. In het Korpsjournaal werd dan ook steevast opgeroepen om de schade te beperken en werden er tips gegeven – welke niet altijd werden gevolgd. Ook op de relatie met de Duitse burgerbevolking hamerde de legerleiding. “*De Duitse bevolking heeft ons steeds met veel sympathie onthaald, ook op maneuver. Als wij echter steeds maar voor meer manoeverschade-dossiers gaan zorgen, dan zal men binnenkort de deur voor onze neus dichtklappen. Goede relaties onderhouden met het gastland moeten onderhouden worden en het is belangrijk dat we een inspanning doen om het krediet aan ‘goodwill’, dat we in de Bondsrepubliek Duitsland genieten, te bewaren.*”¹¹⁷

Uit de getuigenissen die historicus Pierre Muller verzamelde in zijn onderzoek naar de relatie tussen Belgische tankbemanningen en de Duitse burgers tussen 1960 en 1990 blijkt dat deze relatie dubbel was en ook afhankelijk was van de locatie van de manoeuvres. De oefeningen met zwaar materieel dicht bij het IJzeren Gordijn konden doorgaans op meer begrip rekenen bij de Duitse bevolking dan oefeningen dicht bij de Belgische grens. Het welslagen van de relaties werd het merendeel van de gevallen bovendien ook erg individueel bepaald. Een landbouwer die zijn terreinen en schuren ter beschikking stelde van het leger tijdens de internationale FTX Blue Fox in september 1977 “*bewijst dat de bevolking niet altijd ‘das Militär’ wande-*

110. *Korpsjournaal, Informatieblad 1e Legerkorps en de Belgische Strijdkrachten in Duitsland*, 155, oktober 1977, 4.

111. *Korpsjournaal*, 175, juni 1979, 20.

112. *Korpsjournaal*, 179, oktober 1977, 5.

113. JOSEPHINE YPERMAN, *De Belgen in Arolsen*, 85-86.

114. *Korpsjournaal*, 155, oktober 1977, 11.

115. *Korpsjournaal*, 165, augustus 1978, 7.

116. PIERRE MULLER, “*Les blindés des Forces belges en Allemagne: une pomme de discorde entre civils allemands et militaires belges (1960-1990)?*” in CHRISTOPH BRÜLL, CHRISTIAN HENRICH-FRANKE, CLAUDIA HIEPEL & GUIDO THIEMEYER (Hg.), *Belgisch-deutsch Kontakträume*, 136.

117. *Korpsjournaal*, 177, augustus 1979, 5.

*Belgische militairen op manoeuvre in West-Duitsland tijdens een NAVO-oefening medio jaren tachtig.
Bron: ACOS-IS, Evere.*

len stuurt zoals dikwijls verteld wordt.”¹¹⁸ Maar een landbouwer wiens akker of omheining deels werd vernield was de Belgen minder goed gezind, ondanks het feit dat voor elke schade wel een compensatie voorzien was. Toch bleek dat sommigen ook vroegen om bijvoorbeeld een bepaalde omheining die aan vervanging toe was, bewust te vernielen met tanks of andere rupsvoertuigen. Zo kon de eigenaar op kosten van de Belgische staat een nieuwe omheining plaatsen.¹¹⁹ Dat de legerleiding de manoeuvreschade ernstig nam blijkt ook uit het feit dat er vanaf 1970 een Belgisch-Duitse commissie zich over de schade gevallen boog.¹²⁰ De budgetten voor schadeherstel aan Duitse eigendommen waren dan ook niet min.¹²¹

Zo nam het Belgische leger op regelmatige basis op militaire wijze een stuk van de publieke ruimte in en werd deze publieke ruimte een semimilitaire ruimte van korte duur. Meer zelfs, het bracht de publieke ruimte heel wat schade toe die nadien moest vergoed worden. Deze vergoedingen dekten doorgaans wel heel wat van de kosten, maar de vernielingen lieten sowieso hun sporen na bij de eigenaars.

Halfweg jaren tachtig veranderde het uitzicht van de Koude Oorlog. De dreiging van de Sovjet-Unie ebde stilaan weg en de roep om de kosten van het Belgische leger te drukken werd steeds luider. Eind 1988 lanceerde de legertop met het plan-Charlier het eerste idee om het te dure leger in Duitsland af te bouwen. De NAVO gaf hiervoor haar akkoord op voorwaarde dat het leger moderniseerde. Met de val van de Berlijnse Muur en de ineenstorting van de Sovjet-Unie, viel de noodzaak van een permanente aanwezigheid in Duitsland weg. Het tweede plan van de legertop, Charlier II, beter bekend onder de naam REFORBEL (*Return of Forces to Belgium*) voorzag een terugtrekking over meerdere jaren tussen 1991 en 1995. Voor de nieuwe Minister van Landsverdediging Leo Delcroix (1992-1994) ging het niet ver

genoeg: hij wou een grondige herstructurering. REFORBEL werd tijdelijk stopgezet want de kosten swingden de pan uit. Het plan-Delcroix bevroor de budgetten van landsverdediging voor vijf jaar, schortte in 1994 de legerdienst op en vormde de landmacht tot een professioneel leger om. In 2002 trok de laatste eenheid, de 17de gemechaniseerde brigade zich terug uit Duitsland. Koning Albert II woonde op 7 juni in Spich de afscheidsceremonie van de brigade bij. Dit was het laatste wapenfeit van de Belgische Strijdkrachten in Duitsland.

Hoewel het leeuwendeel van de Belgen een nieuw onderkomen in België zocht, waren er families die een terugkeer niet zagen zitten. Sommigen waren diep verankerd in de Duitse maatschappij. Ze waren er geboren, hadden er school gelopen, waren er getrouwd en hadden er een leven opgebouwd. België kenden ze enkel nog van familievakanties. Tijdens REFORBEL kregen militairen met een Duitse echtgenote wel voorrang om mutatie te doen naar een eenheid die nog langer in Duitsland bleef.

De gebouwen en terreinen die de Belgische Strijdkrachten vanaf 1945 bezetten, kwamen terug in handen van de Duitse Bondsrepubliek. Al wat aanvankelijk was bezet en of opgeëist werd halfweg jaren zestig geregulariseerd in een *accord de cession* per gebouw of terrein. Zo verkreeg de Duitse staat terug het eigenaarschap, maar lag het gebruiksrecht nog steeds bij het Belgische leger. Pas na de val van de muur en de stelselmatige afbouw van de Belgische Strijdkrachten in Duitsland, werden alle gebouwen en terreinen één voor één terug aan de Bondsrepubliek overhandigd door middel van een *Rückgabeprotokoll*.

VI. Conclusie

Dit artikel focust op de Belgisch-Duitse relaties tijdens de Belgische militaire aanwezigheid in

118. *Korpsjournaal*, 155, oktober 1977, 6.

119. PIERRE MULLER, “Les blindés des Forces belges”, 136-142.

120. Idem, 145.

121. Idem, 145.

Duitsland tijdens de Koude Oorlog en de specifieke ruimtes die daarvoor werden gebruikt. Het verbinden van deze ruimtes aan sociale contexten biedt de mogelijkheid om zeer precies en gedetailleerd bepaalde sociale verschuivingen te bestuderen. Het biedt bovendien een vernieuwende blik op de Belgische bezettings- en aanwezigheidspolitiek in Duitsland binnen het grotere geheel van de Koude Oorlog. Het begrijpen van de interacties tussen Belgische militairen en Duitse burgers zorgt voor inzicht in de dagelijkse realiteit van zowel de bezetters als de bezette bevolking. Dit omvat zowel positieve als negatieve aspecten van deze relaties, zoals samenwerking, wederopbouw, maar ook spanningen en conflicten. De verhouding tussen Belg en Duitser evolueerde grondig tijdens de lange Belgische aanwezigheid in Duitsland. Van een politiek van een aanvankelijk vijandige “*non-fraternisation*” veranderde de houding van de Belgen naar een politiek van normalisering van sociale relaties tot een goede verhouding tussen Belgen en Duitsers. Het valt weliswaar op dat de Belgische richtlijnen die vanuit Landsverdediging werden gegeven meestal de situatie op het veld regulariseren, eerder dan dat Landsverdediging een duidelijk beleid uitstippelde. Meestal liet het hogere echelon het initiatief aan de bevelhebbers in de verschillende garnizoenen die zelf moesten inschatten met welke initiatieven ze de Belgisch-Duitse relaties in stand hielden of verbeterden. Een duidelijk Belgisch beleid was er niet. Meestal keek landsverdediging naar de houding van de grootmachten, zoals Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. Bepalend voor de Belgisch-Duitse relaties was de geopolitieke situatie. Pas toen het vijandbeeld wijzigde en Duitsland niet langer de mogelijke vijand was, maar wel de Sovjet-Unie, wijzigde ook de Belgische houding in Duitsland. Toen even later Duitsland een NAVO-partner werd – en bij uitbreiding ook een belangrijke economische part-

ner – was de ommekeer in de Belgisch-Duitse relatie niet meer te stoppen. De verhoudingen bleven in de decennia nadien positief evolueren.

Het Belgisch leger gebruikte aanvankelijk de ruimtes waar ze haar aanwezigheid nodig achtte en daar was de Duitse wil grotendeels aan ondergeschikt. Militaire ruimtes zoals oefenterrein en schietvelden leverden geen probleem op, maar het was de constante inname van het publieke terrein dat de meeste problemen opleverde in Duitsland. Hier was er evenwel een duidelijke verschuiving merkbaar. Een groot deel van de militaire ruimte werd in de loop der jaren vrijgegeven en werd terug publieke ruimte waarbinnen Belgisch-Duitse contacten mogelijk waren. Andere publieke ruimtes werden permanent of heel tijdelijk ingenomen en werden pas vrijgegeven toen het Belgische leger zich terugtrok uit Duitsland. De privéruimte tot slot werd aanvankelijk ook sterk bepaald door de militaire ruimte, maar ook hier is er een duidelijke verschuiving merkbaar richting de privéruimte zelf. Het leger moeide zich hoe langer hoe minder in het persoonlijke leven van de militair voor wat betreft de Belgisch-Duitse relaties, maar de terugtrekking uit Duitsland zorgde evenwel voor een pak sociale problemen. Verder onderzoek naar bijvoorbeeld de politieke en economische ruimte zou bijzonder interessant zijn om verder de Belgisch-Duitse relaties te bestuderen en de invloed op het dagelijkse leven in Duitsland uit te diepen. Ook het einde van de Belgische aanwezigheid in Duitsland en de gevolgen ervan op de Belgische militairen met hun Belgisch-Duitse families verdient aandacht.

Het einde van de Koude Oorlog en de terugtrekking van het Belgische leger uit Duitsland zorgde er voor dat de publieke ruimte terug volledig Duits werd. De voormalige militaire ruimten kwamen vrij en werden deels publiek terrein. Gebouwen kregen een nieuwe bestemming of werden afgebroken.

Jan Van der Fraenen is als historicus verbonden aan het War Heritage Institute en is gespecialiseerd in de militaire geschiedenis van de 20ste en 21ste eeuw. Als curator van tijdelijke en permanente tentoonstellingen werkte hij rond de Eerste Wereldoorlog, de oorlog in Korea, de Belgische Strijdkrachten in Duitsland en de Koude Oorlog. Zijn onderzoek focust zich op verschillende facetten van de Belgische Strijdkrachten tijdens de Koude Oorlog en op de geschiedenis van de Dodengang in Diksmuide. Eerder publiceerde Van der Fraenen onder meer over spionage in de Eerste Wereldoorlog.